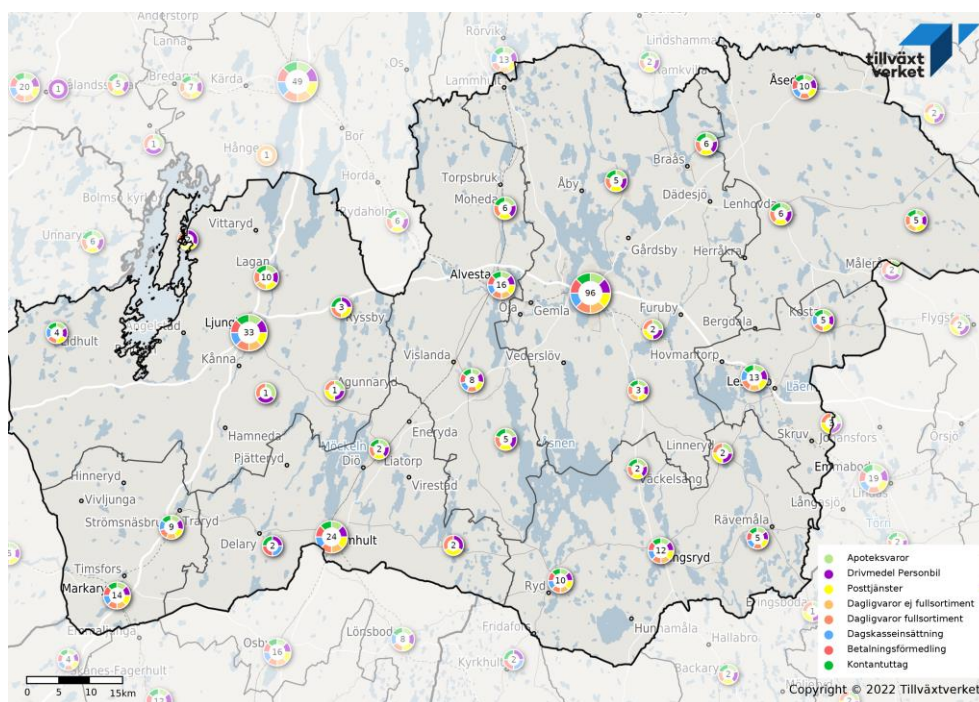

Bilaga

Nulägesbild av servicestrukturen i Kronobergs län 2022

2022-10-07

Kommersiell service i siffror

Figur 1. Servicetyper i Kronobergs län. Siffrorna anger hur många servicepunkter som ingår i klustret. Siffran 2 i Väckelsång visar exempelvis att det finns två olika servicegivare i närområdet och färgerna specificerar servicetyperna: en drivmedelsanläggning samt en dagligvarubutik som även tillhandahåller posttjänster, kontantuttag och apoteksvaror. Kartan är hämtad ur Pupos Serviceanalys i oktober 2022.

Kartan ovan visar spridningen av servicepunkter i Kronobergs län och dess närmsta omgivning. Ur ett nationellt perspektiv är servicestrukturen i Kronoberg väldigt tät. Det är få Kronobergare som har långt att resa till sin närmsta servicepunkt. Innan pandemin 2020, var det många som trots att deras hushåll låg nära en mindre matbutik ändå valde att köpa sina dagligvaror i en större butik som inte sällan låg längre bort. Större sortiment och bekvämligheten av flera tjänster belägna på samma ställe gick före att handla nära hemmet. Under pandemin 2020 har man dock sett ett ändrat beteende då allt fler väljer att handla i den lilla lokala butiken för att slippa åka in till en större ort och besöka butiker med mer trängsel. Huruvida den lilla lokala butiken premieras även efter pandemin återstår att se. Den lokala butiken har under pandemin även fyllt en viktig funktion vad gäller hemsändningar till äldre och riskgrupper i gles- och landsbygd.

Dagligvarubutiker är oftast platser där även andra typer av service tillgängliggörs. Många butiker är post-, apoteks och Systembolagsombud, och det är inte ovanligt att drivmedelsanläggningen ligger i direkt anslutning till butiken. Avstånd till just dagligvarubutiker är därför återkommande som mått på tillgång till service.

Idag finns många nya sätt att tillhandahålla både dagligvaror och andra tjänster, och det blir allt svårare att mäta tillgång till service genom avstånd i kilometer. Jämfört med 2014, då nuvarande serviceprogram skrevs fram, har en lång rad nya eller utvecklade tjänster tillkommit. Det kan röra sig om matkassar, hemleverans eller digitala utlämningsplatser som är öppna dygnet runt.

Denna utveckling var från början främst via stormarknaderna men under pandemin 2020 har även de mindre butikerna på landsbygden utvecklat samma eller liknande koncept för att kunna möta behovet hos sina kunder. Även obemannade butiker har börjat etableras på flera håll i landet, så även i Kronobergs län.

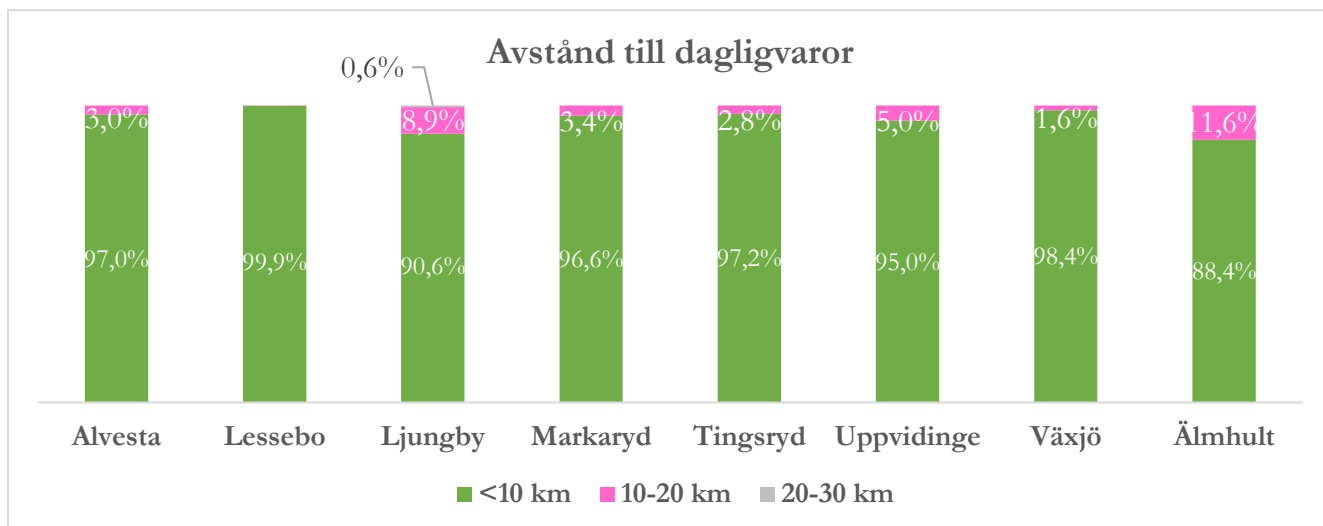
När service inte längre måste tillhandahållas genom en fysisk plats blir utmaningarna också annorlunda. Det går inte längre att säga att en viss ort har en viss grad av tillgång till service, då det i högsta grad är individuellt för olika personer. För den som dagligen pendlar till en större ort råder inte någon större brist på service. Utmaningen handlar kanske snarare om att få ihop vardagslivet. För den som saknar bil, eller av annan anledning inte själv kan ta sig till butik, råder helt andra utmaningar. För denna grupp är den lokala butiken troligtvis mycket viktigare än för den som till vardags rör sig mellan platser som erbjuder en mångfald av tjänster.

Detta till trots har vi samlat statistik som utgår ifrån fysiska platser. Det går inte att bortse från att vissa tjänster och sätt att tillhandahålla service ännu inte finns tillgängliga på landsbygden, och således är de fysiska avstånden fortsättningsvis av relevans.

Dagligvarubutiker fyller också andra syften än varu- och tjänsteförsörjning. När bygdens olika mötesplatser försvunnit en efter en är butiken kanske den sista som finns kvar, och har därför ett särskilt socialt värde. Dessutom är själva närvaron av en livsmedelsbutik en viktig faktor för var människor väljer att bo. Både butik och skola höjer attraktiviteten i en ort, och har således ett högt symboliskt värde. En nedlagd butik och en nedrustad skola kan signalera att byn som sådan inte upplevs särskilt levande eller attraktiv

Dagligvaror

Diagrammet nedan visar hur stor andel av befolkningen som bor inom ett givet avstånd från en dagligvarubutik med fullsortiment, alltså tillräckligt stort sortiment för att täcka grundläggande behov för ett hushåll.

Figur 2. Diagrammet visar tillgängligheten till närmsta dagligvarubutik med fullsortiment i Kronobergs kommuner. Statistiken är hämtad ur Pipos Serviceanalys i april 2022.

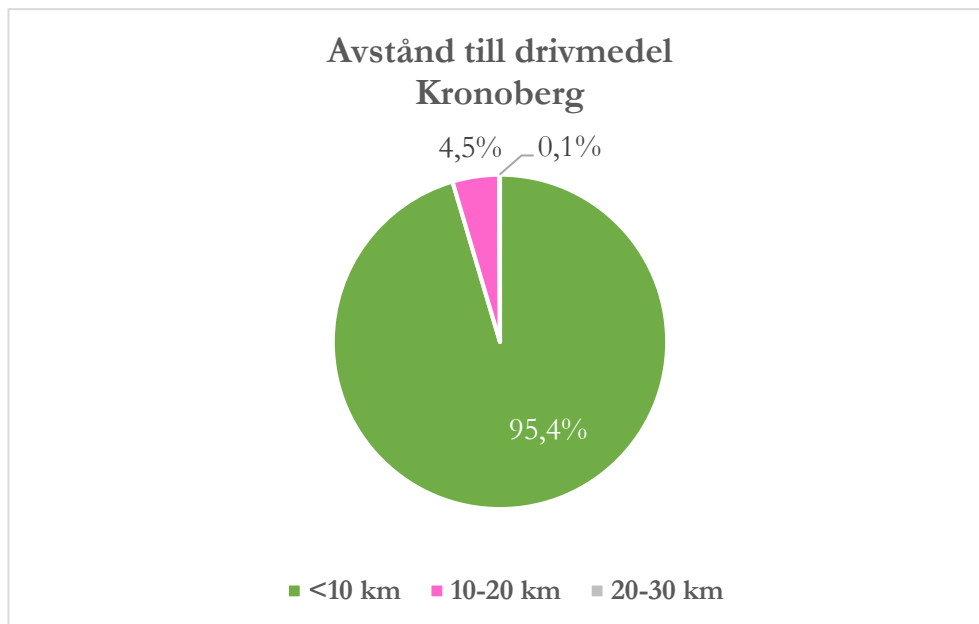
Butiker på exempelvis drivmedelsanläggningar, som säljer en begränsad mängd dagligvaror, visas inte här. Totalt sett bor 96 procent av Kronobergs befolkning inom 10 kilometer från en butik (beräknat utifrån bilväg). 7 859 personer (3,9 procent) i länet bor inom 10–20 kilometer från en dagligvarubutik, och motsvarande siffra för avstånd mellan 20–30 kilometer är 161 personer (0,1 procent).

En enkel slutsats vore att dessa 4 procent är de som har sämst tillgång till dagligvaror. Men sådan statistik tar inte hänsyn till vilka som pendlar till vardags, vilka som har bil, vilka som har fungerande kollektivtrafik mellan hem och butik, eller vilka som saknar dessa möjligheter helt och hållet och är beroende av hjälp och stöd för att införskaffa dagligvaror.

En bättre slutsats är således att utmaningen ligger i att hitta lösningar som dels fyller funktioner kring varu- och tjänsteförsörjning, som samtidigt matchar olika personers behov och förutsättningar. Det behövs därför flexibla lösningar som var och en kan dra nytta av, oavsett livssituation. Statistik som denna visar alltså bara delar av sanningen.

Drivmedel

Cirkeldiagrammet nedan visar hur stor andel av befolkningen som bor inom ett givet avstånd från en drivmedelsstation.

Figur 3. En majoritet (95,4 procent) av Kronobergs befolkning har mindre än 10 km till närmaste drivmedelsstation. Drygt 9 000 invånare (4,5 procent) och ca 170 invånare (0,1 procent) behöver köra 10–20 km respektive 20–30 km för att tanka. Statistiken är hämtad ur Pipos Serviceanalys i april 2022.

Region Kronoberg bedömer att nätet av drivmedelsanläggningar är fortsatt tillfredsställande utifrån geografiska och befolkningsmässiga förutsättningar. Av länets befolkning har majoriteten av invånarna (95,4 procent) högst 10 km till närmaste drivmedelsanläggning. Drygt 9 000 personer behöver köra 10–20 km eller mer för att kunna tanka.

Samtidigt som tillgängligheten till de vanligaste typerna av drivmedel, bensin och diesel, är god så kommer behoven av alternativa drivmedel, så som möjlighet att tanka biogas eller ladda elbil, att öka. I Kronobergs län är infrastrukturen för förnybara drivmedel och el till viss del tillgodosedd i länets tätorter medan utbyggnaden är sämre på landsbygden. Bäst förutsättningar för att försörja landsbygden är E85 och el (hemmaladdning)¹. För att bidra till god drivmedelsförsörjning över hela länet behöver den nya infrastrukturen utvecklas i såväl tätort som landsbygd.

Nationellt sett har det skett en liten ökning av antalet drivmedelsanläggningar de senaste åren. Ökningen har främst skett i tätorter men även i tätortsnära

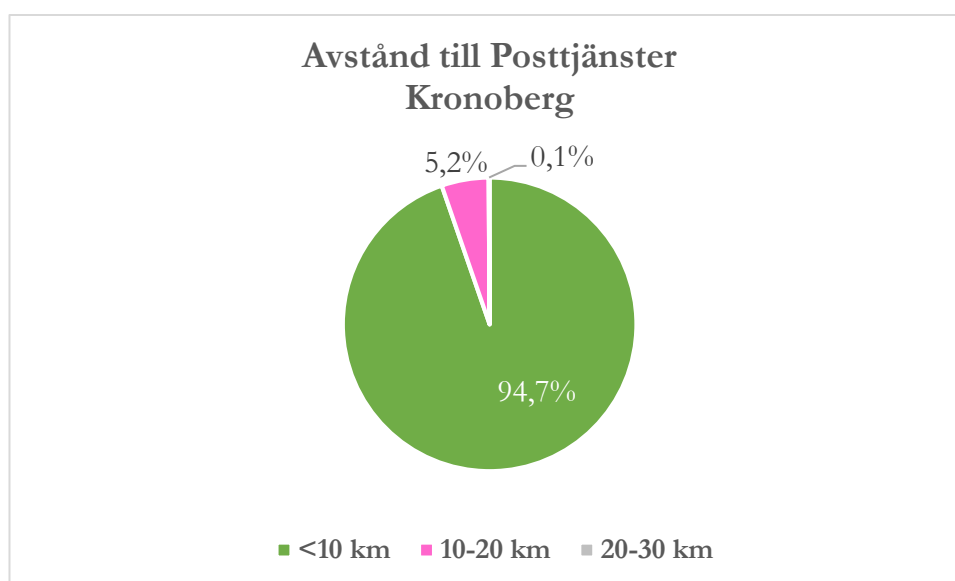
¹ Länsstyrelsen i Kronobergs län. 2019. *Regional plan för infrastruktur för elfordon och förnybara drivmedel.*

landsbygder. Förändringen i tätortsnära landsbygder kan främst förklaras med att aktörer som tillhandahåller mobila ovanjordslösningar blivit vanligare. I glesbygderna har tillgängligheten försämrats något.

Behovet av investeringar för drivmedelsstationer kommer troligen att öka de kommande åren. Idag finns ett lagkrav som säger att icke-korrosionsklassade cisterner och rör ska vara åtgärdade senast i juni 2022. I skrivande stund tillåter inte nuvarande regelverk för investeringsstöd att ansökningar av endast sådana investeringar beviljas stöd. Det är dock möjligt att detta regelverk ändras inför kommande programperiod.

Post och paket

I en tid där allt mer handel sker elektroniskt blir pakethantering också allt viktigare. Under förutsättning att logistik, infrastruktur och post- och paketutlämning uppnår tillfredsställande standard, kan stor del av serviceproblematiken minskas – åtminstone vad gäller kommersiell handel utöver livsmedel. I dagsläget har nästan 95 procent av Kronobergs befolkning mindre än 10 kilometer till närmsta ställe för post och paketutlämning.

Figur 4. Invånarnas tillgänglighet till posttjänster i Kronobergs län. Statistiken är hämtad ur Pipos Serviceanalys i april 2022.

PostNord är den största aktören på marknaden i Kronoberg, följt av DHL, DB Schenker och Bussgods räknat efter antalet serviceställen (paketombud). Deras spridning varierar och det är inte säkert att kunden har möjlighet att välja leverantör.

Post- och pakethantering är många gånger en nödvändighet för att kunna driva små företag på landsbygden. Större företag har ofta egna avtalslösningar för leveranser, medan de små är beroende av samma ombud som privatpersoner. I Tillväxtverkets rapport Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service

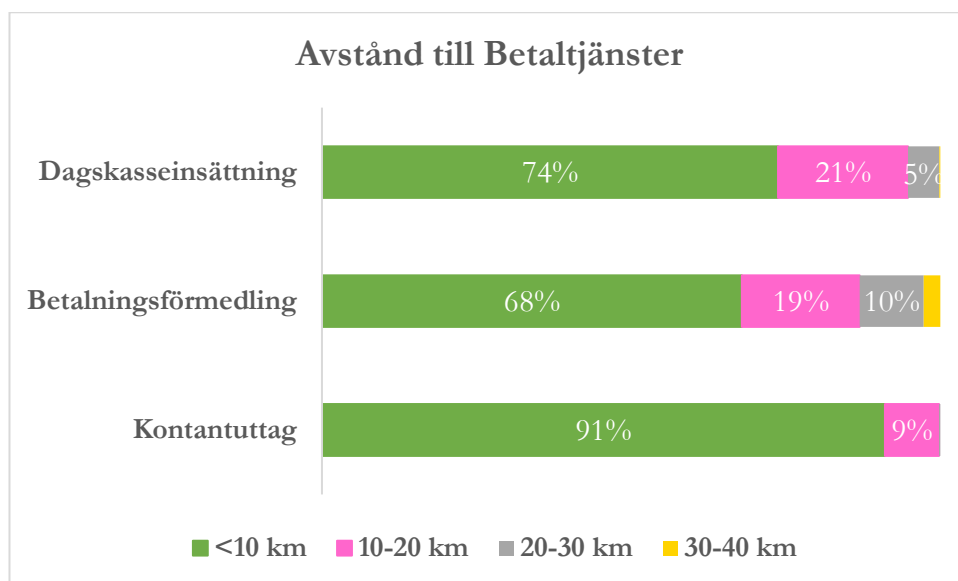
2021 redovisas att drygt 94 procent av Kronobergs arbetsställen har mindre än 10 minuters resväg till närmaste paketutlämning. Ca 700 arbetsställen (5,7 procent) har 10–20 minuters resväg och inga arbetsställen redovisas ha 20 minuter eller mer till närmsta paketutlämning.

Betaltjänster

Sedan 2009 har Länsstyrelserna ett särskilt uppdrag att bevaka och följa upp utvecklingen av grundläggande betaltjänster i Kronobergs län. Med grundläggande betaltjänster avses tjänster för att:

- sköta betalningsförmedling (exempelvis betala räkningar)
- kontantuttag
- sätta in dagskassor på bankkonto för näringsidkare och föreningar

Tillgången till grundläggande betaltjänster bedöms av Länsstyrelsen i Kronobergs län som tillfredsställande för majoriteten av människor, företag och föreningar. Det finns dock grupper i samhället som på grund av funktionsnedsättning eller andra orsaker inte är digitalt aktiva och för dessa grupper anses tillgängligheten vara sämre.

Figur 5. Diagrammet visar hur stor del av Kronobergs befolkning som har ett visst avstånd till betaltjänsterna - dagskasseinsättning, betalningsförmedling och kontantuttag. Statistiken är hämtad ur Pipo's Serviceanalys i oktober 2022.

Tillgången till kontantuttag för privatpersoner är i allmänhet tillfredsställande. En viss förändring har dock skett av kontantinfrastrukturen och tillgången till dagskasseinsättning och betalningsförmedling under senare år i samband med att Handelsbanken stängt fem kontor i länet. I orterna Tingsryd, Åseda, Alvesta och Markaryd finns alternativa bankkontor men i Lammhult har

stängningen av kontoret inneburit en avsaknad av ett fysiskt bankkontor på orten². Detta innebär en försämrad tillgång och längre avstånd i de norra delarna av Växjö kommun.

En utveckling med ökad digitalisering och färre fysiska bankkontor kanske inte går att förändra men även om servicen hittar nya former måste nivån av servicen bibehållas. Kronoberg har generellt en god mobiltäckning men vissa kommuner pekar ut områden som uppvisar problem och brister. Detta kan försvåra för invånare och företag gällande användning av kortläsare och swish-betalningar³.

Landsbygdshandeln tar ett fortsatt stort ansvar för att upprätthålla kontantförsörjningen och även andra banktjänster. Ett lagom utflöde av kontanter gör att butikerna inte behöver bekymra sig över transporter av dagskassar. Är efterfrågan på kontanter större än inflödet behöver butiken däremot skaffa kontanter på annat håll alternativt begränsa sin service.

I länet finns fyra av Sparbanken Ekens kontor. Det märks tydligt att förutsättningarna för en fungerande kontanthantering är bättre i dessa orter och informationen Länsstyrelsen får från både företagare, föreningar och privatpersoner i dessa orter är betydligt mer positiv jämfört med orter där det inte finns någon bank.

Fortgår bankernas neddragningar på landsbygden är snart dagligvarubutiken den sista utposten för tillhandahållande av kontanter. Det är angeläget att en systematisk genomgång av kommunerna görs för att klargöra vilka åtgärder som kan krävas från samhällets sida för att tillfredsställa ett framtida behov av kontanthantering.

För mindre föreningar i Kronoberg är situationen också knepig. Kostnaden för kontanthantering upplevs som orimligt stor i proportion till de intäkter de har. Deras kassahantering är krånglig då ansvaret många gånger ligger på ideella medlemmar att ta ansvar för insättning och växling. Flera rapporterar att de har långt till insättningsmöjligheter, vilket innebär att de kan ha en anseelig mängd pengar hemma. Fler och fler anpassar sig dock till ett samhälle utan kontanter och man hittar olika lösningar för olika behov. Även här fyller digitaliseringen en viktig funktion.

En slutsats Länsstyrelsen drar är att även om tillgången till grundläggande betaltjänster är tillfredsställande, så är det ett sårbart läge. Flera orter har endast en uttagsautomat och skulle den av någon anledning inte kunna användas är det långt till nästa uttagsställe. Aktörerna är privata företag och kan när som helst bestämma sig för att det inte är lönsamt att verka i området och stänga. I

² Länsstyrelserna (Drake, Anna-Karin och Jansson, Johanna). 2021. *Rapport 2021:10, Bevakning av grundläggande betaltjänster 2021*.

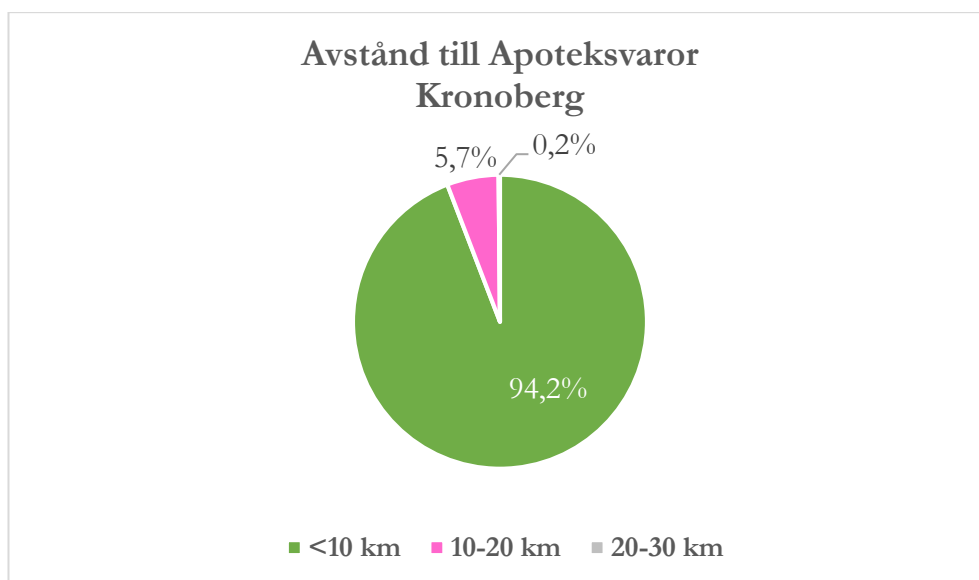
³ Ibid., s. 101.

dagsläget har Kronoberg tre statligt finansierade ombud som bidrar till att upprätthålla kontantinfrastrukturen i områden där tillgången bedömts som otillräcklig. Skulle dessa försvinna påverkar det drygt 12 000 invånare.

Läget är även sårbart sett ur ett krisberedskapsperspektiv. Vad händer vid en större störning? Länsstyrelsen anar att det behövs framtida insatser på området för att öka kunskapen om hur samhällets funktioner kan upprätthållas utan tillgång till de betaltjänster vi är vana vid.

Apoteksvaror

Tillgängligheten till apotek eller apoteksombud med utlämning av receptbelagda läkemedel i länet är god. Totalt sett finns 54 stycken serviceutövare, varav 32 är apotek och 22 är apoteksombud. Av Kronobergs befolkning har 94,2 procent mindre än 10 km till närmsta apotek/apoteksombud, 5,7 procent av befolkningen har 10–20 km och endast 0,2% har 20–30 km.

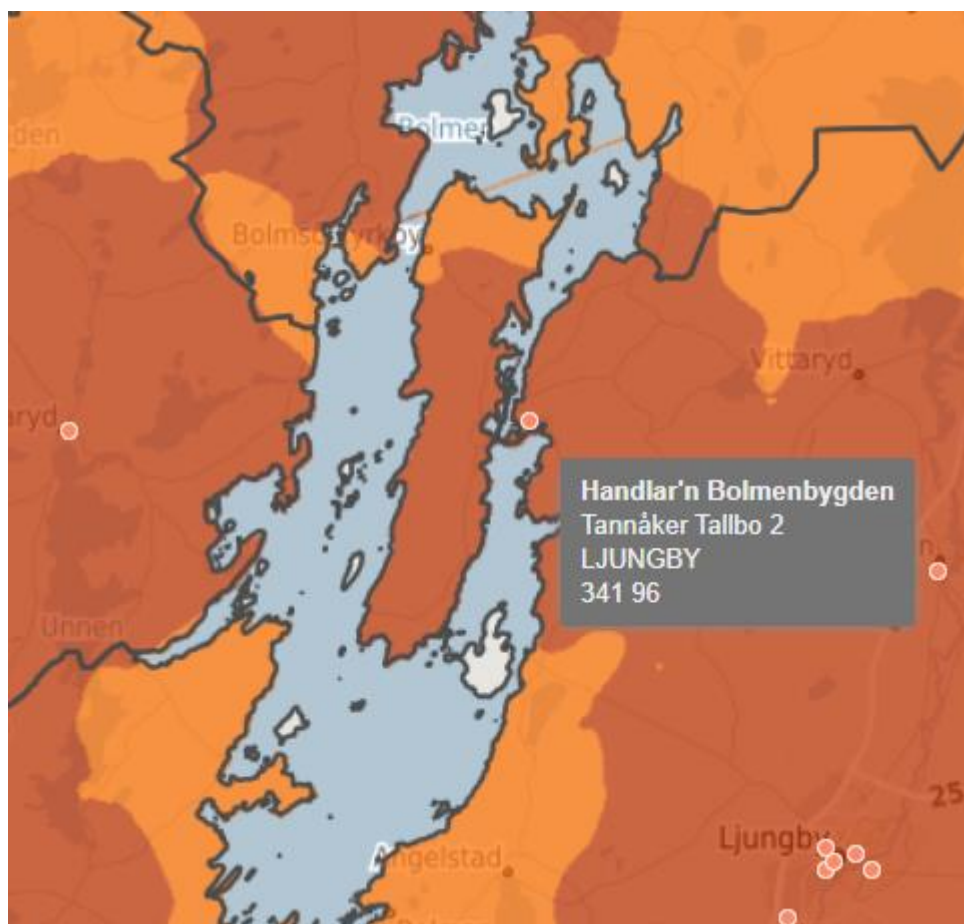
Figur 6. Diagrammet visar hur långt Kronobergs invånare har till närmsta apotek eller apoteksombud. Statistiken är hämtad ur Pipos Serviceanalys i april 2022.

Många apotek, och framför allt apoteksombud, ligger i eller i anslutning till en dagligvarubutik. I glesa strukturer där marknadsunderlaget för ett fristående apotek brister, är dagligvarubutiken alltså en förutsättning för att tillhandahålla apoteksvaror till boende i närheten. Om dagligvarubutiken skulle försvinna påverkas även tryggheten som ett lokalt apotek ger. Samtidigt ser vi en snabb utveckling och ökning av tjänster som levererar apoteksvaror direkt i brevlådan eller via postutlämning, vilket kompletterar de traditionella apoteken. Detta ställer givetvis krav på post- och pakethanteringens att leverera varor snabbt i hela landet.

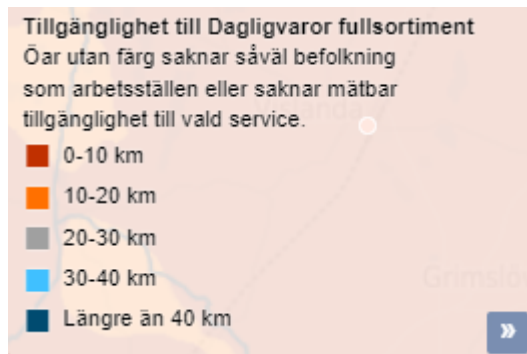
Simuleringar av förändrat serviceutbud

Generellt bedöms tillgängligheten i Kronoberg till dagligvaruhandlare med fullsortiment som god. Samtidigt finns områden i länet som uppvisar längre avstånd och en större sårbarhet vid exempelvis en potentiell butiksnedläggning på grund av avsaknaden av alternativa närliggande servicepunkter. Många lanthandlarbutiker drivs med blygsamma marknadsunderlag med små marginaler som följd. Samtidigt har det rapporterats om lanthandlare som tampas med växande driftskostnader för el till utrustning som kylar och frysar.

Ett aktuellt exempel på en butik som förmodligen tvingas stänga på grund av stigande kostnader för elförbrukning är Handlar'n i Tannåker, Ljungby Kommun. I kartan nedan visas tillgängligheten i dagsläget innan butiken stängts ner. Stora delar av Bolmsö samt östra kusten och fastlandet längs Bolmen uppvisar avstånd som uppgår till maximalt 10km

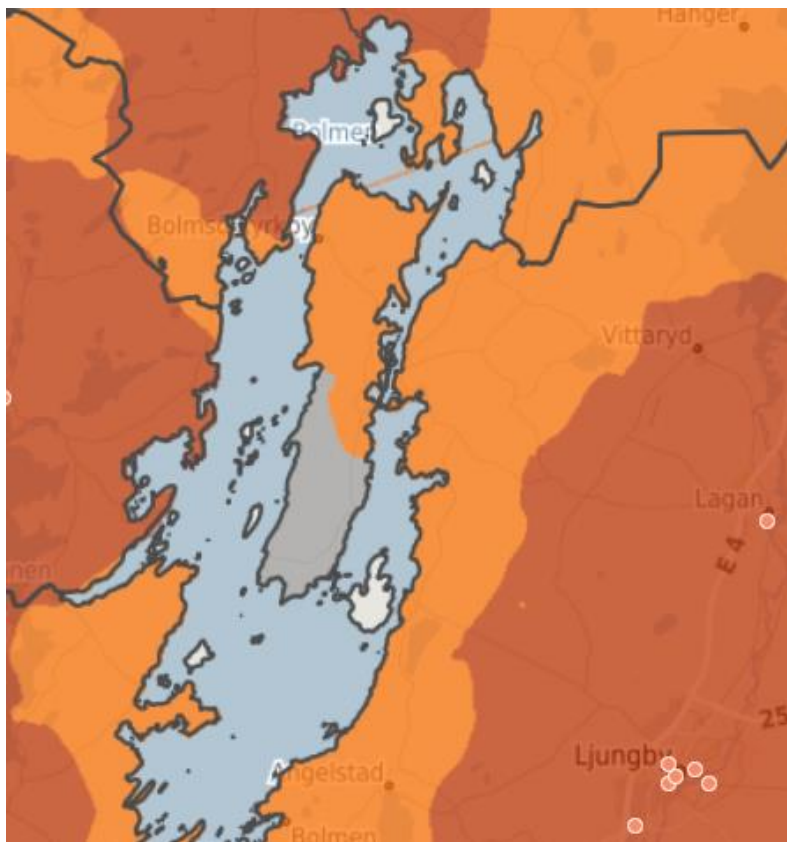

Figur 7. Kartan visar butiken i Tannåker samt tillgängligheten före nedstängningen i form av kilometeravstånd för omlandet till närmaste butik. Kartbilden är hämtad ur Pípos Serviceanalys i september 2022.

Figur 8. Teckenförklaring av kartmaterial från Pipo's Serviceanalys.

I kartan nedan ser vi den förändrade tillgängligheten som en följd av den nedstängda butiken. Enligt modellen är det framförallt södra delarna av Bolmsö som kommer att se en försämrad tillgänglighet efter att butiken i Tannåker försvinner med skiftning från mörkorange till grått. Detta betyder att en betydande del av öns södra delar, som tidigare hade maximalt 10 km till butiken i Tannåker, istället har 20–30 km till näst närmaste butik. På den norra delen av Bolmsö växer det orangea området där invånarna når näst närmaste butik inom 10–20 km. Även ett stort område på fastlandet ungefär mellan Tannåker och Vittaryd kommer att uppleva längre köravstånd till en alternativ dagligvaruhandel.

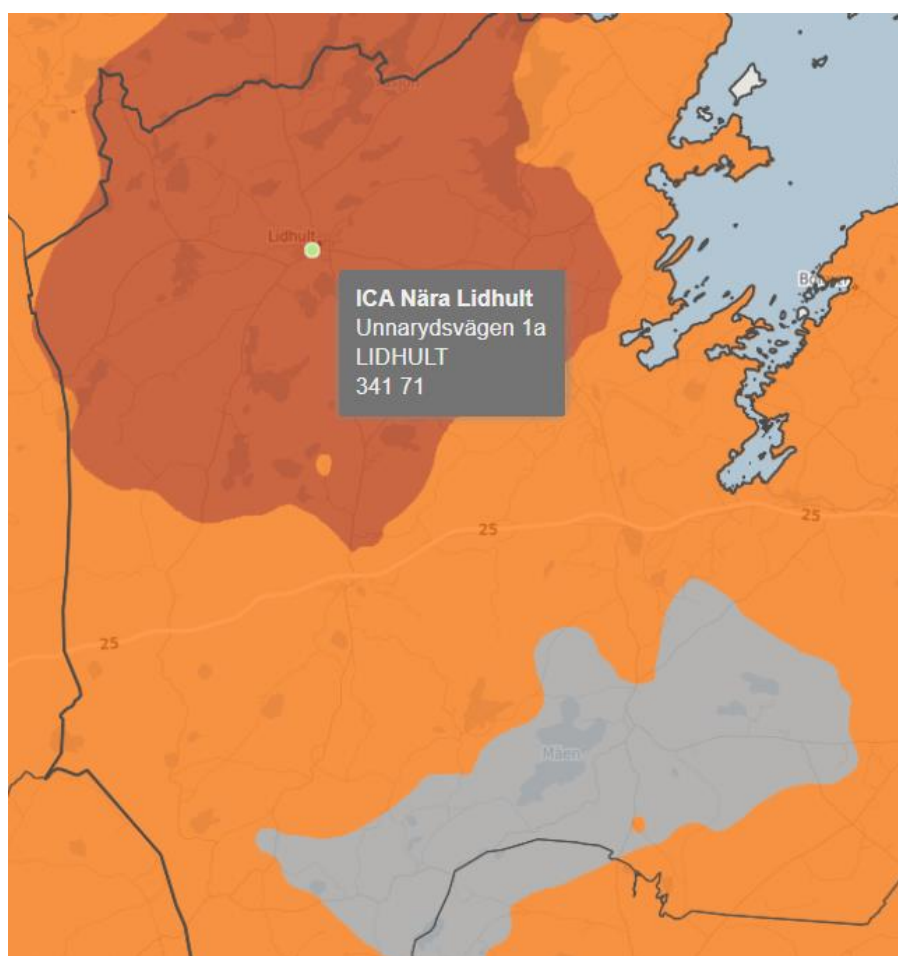

Figur 9. Kartan visar tillgängligheten efter en nedstängning av butiken i Tannåker i form av kilometeravstånd till närmaste butik. Kartbilden är hämtad ur Pipo's Serviceanalys i september 2022.

Före nedstängningen hade 810 personer butiken inom 10 km och 260 personer inom 20 km. Detta kan jämföras med scenariot där Handlar'n i Tannåker upphört då 9 personer har en butik inom 10 km, 968 personer en butik inom 20 km och 93 personer närmaste butik inom 30 km. Nedstängningen lär även inverka negativt på turistnäringen i området. Det ökade totala transportbehovet för befolkningen kring Tannåker som behöver färdas till annan dagligvarubutik bidrar till att det totala koldioxidutsläppet ökar med ca 70 ton/år. Denna siffra är dock en förenklad approximation och tar inte hänsyn till att invånare kan koordinera veckohandel med resor till och från arbetet eller andra ärenden i ex. Ljungby eller Lagan.

Även om tillgången till apotek och apoteksombud på många håll generellt sätt är relativt god finns det punkter som ligger mer isolerade och där en stängning skulle innebära en försämrad tillgänglighet.

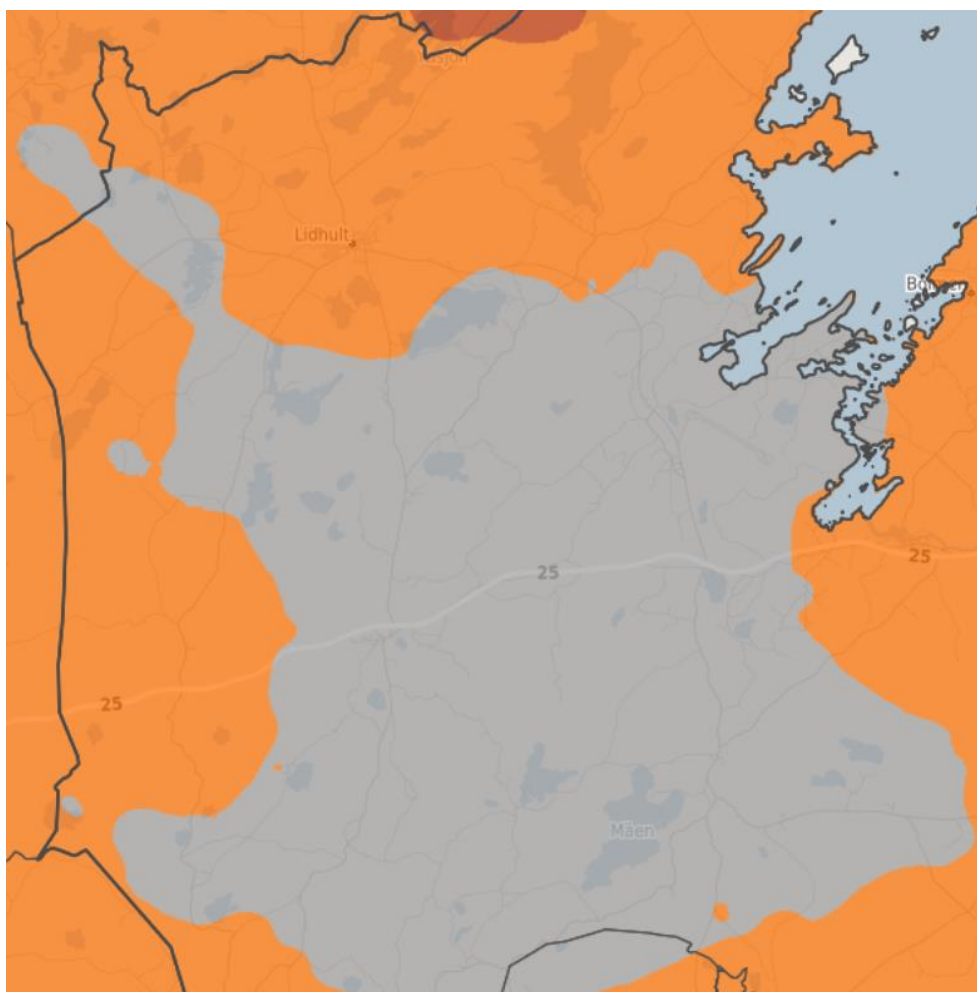
Ett exempel på en sådan punkt är Lidhult i Ljungby kommun och ICA-butiken som också agerar apoteksombud. Kartan nedan visar tillgängligheten utifrån situationen att det finns ett apoteksombud beläget på orten.

Figur 10. Kartan visar apoteksombudet i Lidhult samt tillgängligheten före en fiktiv nedstängning i form av kilometeravstånd för omlandet till närmaste ombud. Kartbilden är hämtad ur Pipos Serviceanalys i september 2022.

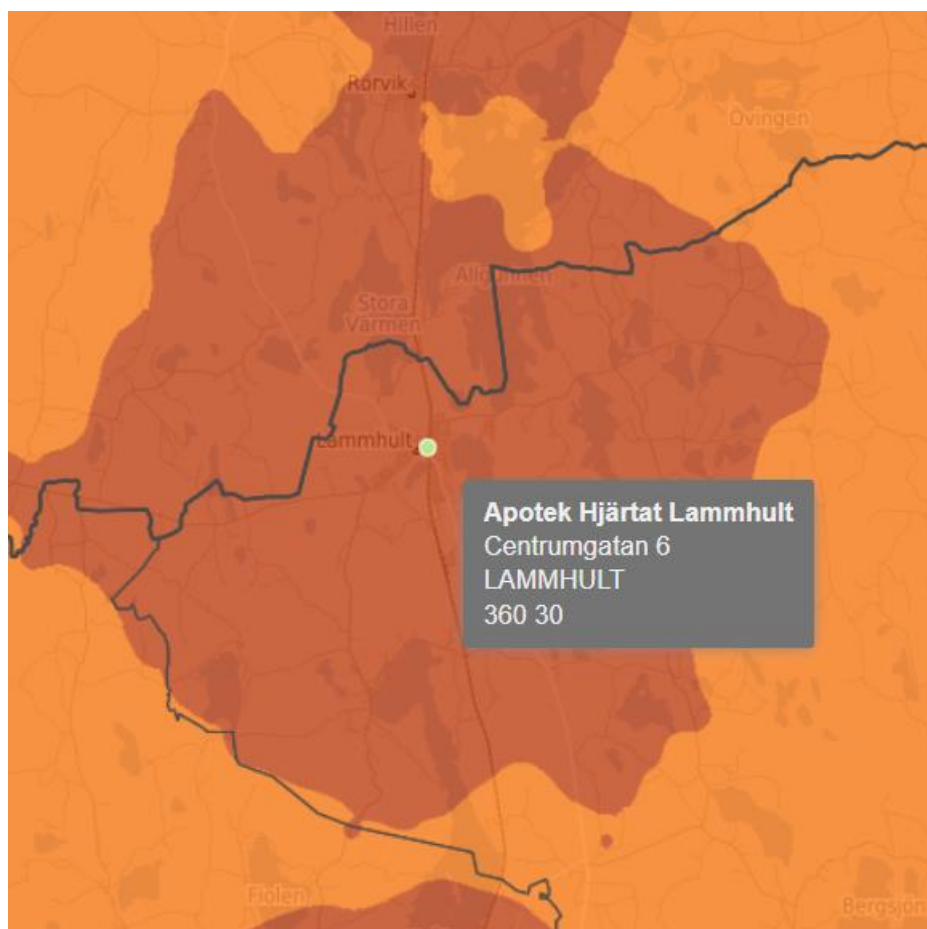
Figur 11 visar hur tillgängligheten spås se ut ifall apoteksombudet i Lidhult skulle försvinna. Vi ser en skiftning från mörkorange till grått vilket innebär att avståndet till närmaste apoteksombud ökar från max 10 km till max 30 km på många håll. Vi ser även att det gråa området söder om Lidhult får en större utsträckning. I själva Lidhult skiftar färgen från mörkorange till orange vilket innebär att avståndet ökar från max 10 km till max 20 km till närmaste ombud.

Före en fiktiv nedstängning nådde 1 043 personer ett apoteksombud inom 10 km, 754 personer inom 20 km samt 108 personer inom 30 km. Situationen efter nedstängningen skulle innebära att 1 248 personer skulle nå ett ombud inom 20 km och 656 personer inom 30 km.

Figur 11. Kartan visar apoteksombudet i Lidhult samt tillgängligheten efter en fiktiv nedstängning i form av kilometeravstånd för området till närmaste ombud. Kartbilden är hämtad ur Pipos Serviceanalys i september 2022.

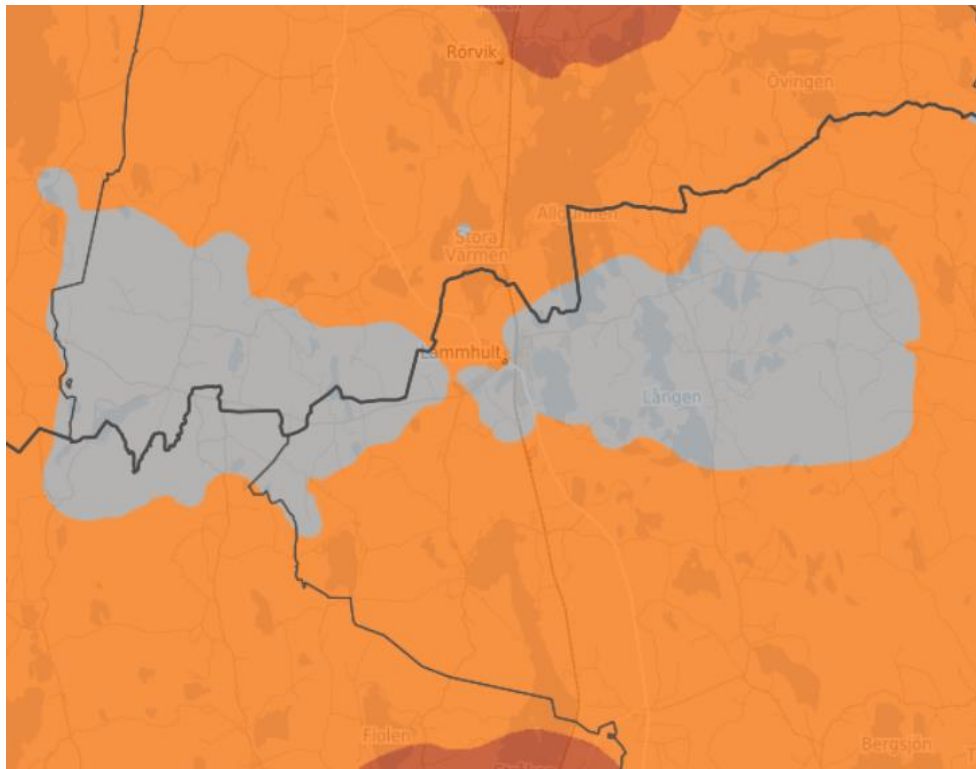
Ytterligare ett fiktivt exempel där tillgängligheten skulle minska avsevärt vid en nedstängning av ett apotek kan hittas i Lammhult, Växjö kommun. Kartan nedan visar hur tillgängligheten ser ut i dagsläget.

Figur 12. Kartan visar apoteket i Lammhult samt tillgängligheten före en fiktiv nedstängning i form av kilometeravstånd för omlandet till närmaste ombud. Kartbilden är hämtad ur Pipo's Serviceanalys i september 2022.

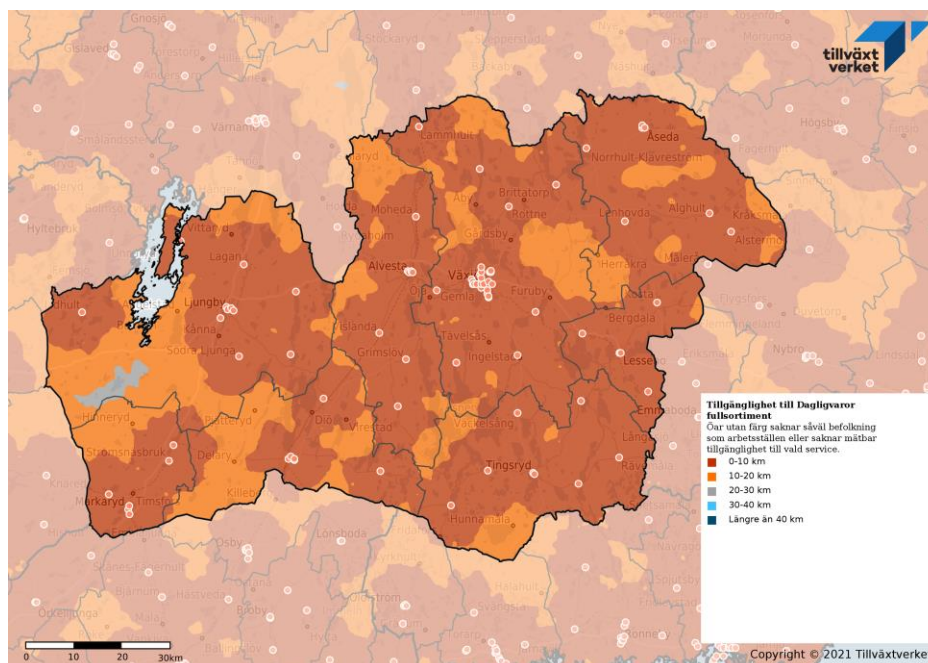
I figur 13 redovisas tillgängligheten efter en fiktiv nedstängning av apoteket i Lammhult. Färgen i omlandet väster och öster om orten har skiftat vilket innebär att avståndet till närmaste apotek ökat från max 10 km till max 30 km. Tillgängligheten i själva Lammhult har minskat då närmaste apotek nås inom 20 km istället för 10 km.

Om man sätter detta i relation till antalet personer som skulle påverkas av en sådan stängning är det idag 3 001 personer som har ett apotek inom 10 km och 792 personer inom 20 km. Utifrån det fiktiva scenariot skulle tillgängligheten minska på så sätt att 2 125 personer når ett apotek inom 20 km och 1 668 personer inom 30 km. Närmaste alternativa ifrån apotek/ombud räknat ifrån tätorten skulle finnas i Moheda respektive Stockaryd.

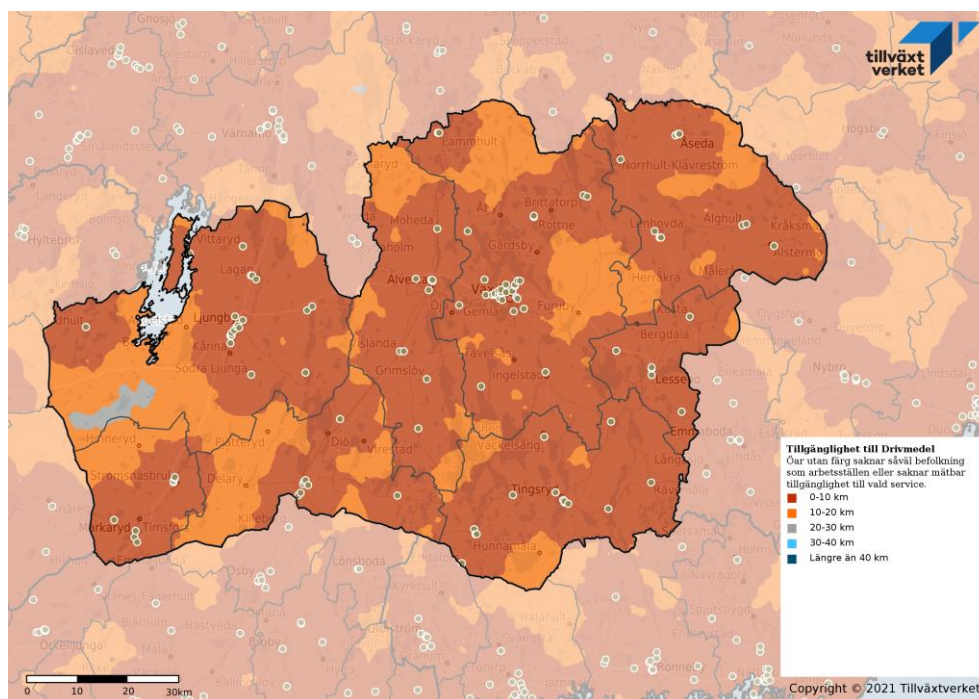

Figur 13. Kartan visar apoteket i Lammhult samt tillgängligheten efter en fiktiv nedstängning i form av kilometeravstånd för omlandet till närmaste ombud. Kartbilden är hämtad ur Pipos Serviceanalys i september 2022.

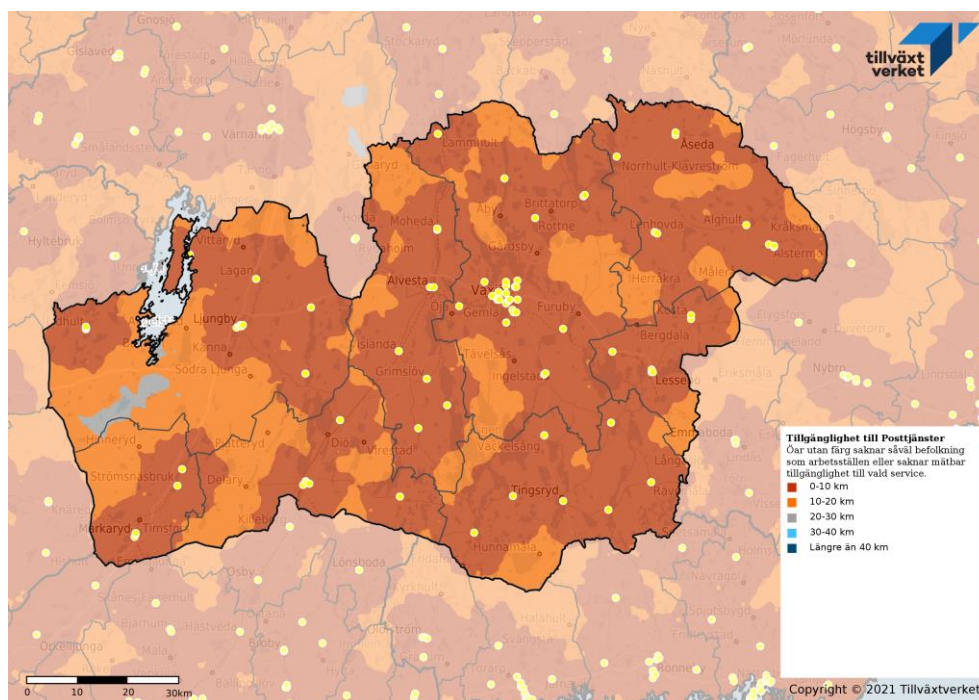
Bilaga

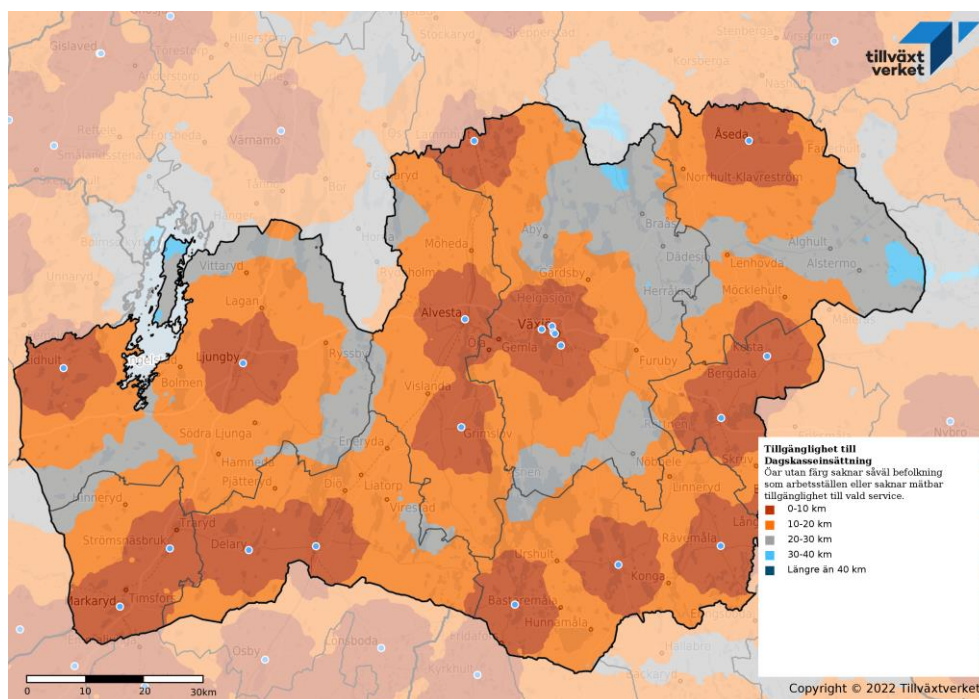
Figur 14. Tillgänglighet till dagligvarubutiker med fullsortiment som en heatmap. De röda punkterna indikerar var servicepunkten är belägen och färgen på omlandet avståndet till närmaste servicepunkt.

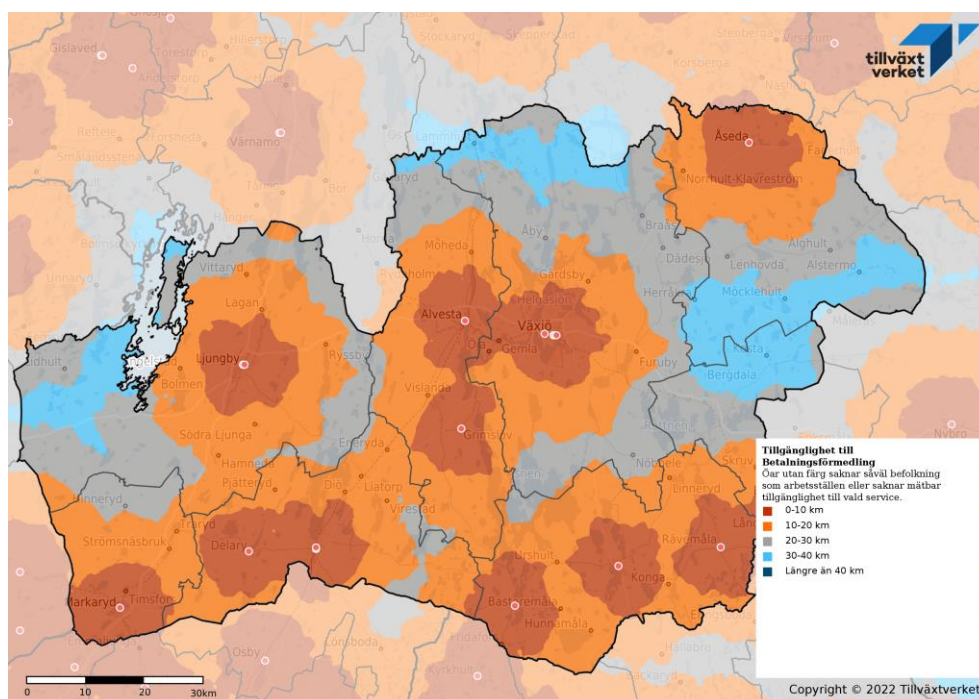
Figur 15. Tillgänglighet till drivmedel som en heatmap. De bruna punkterna indikerar var servicepunkten är belägen och färgen på omlandet avståndet till närmaste servicepunkt.

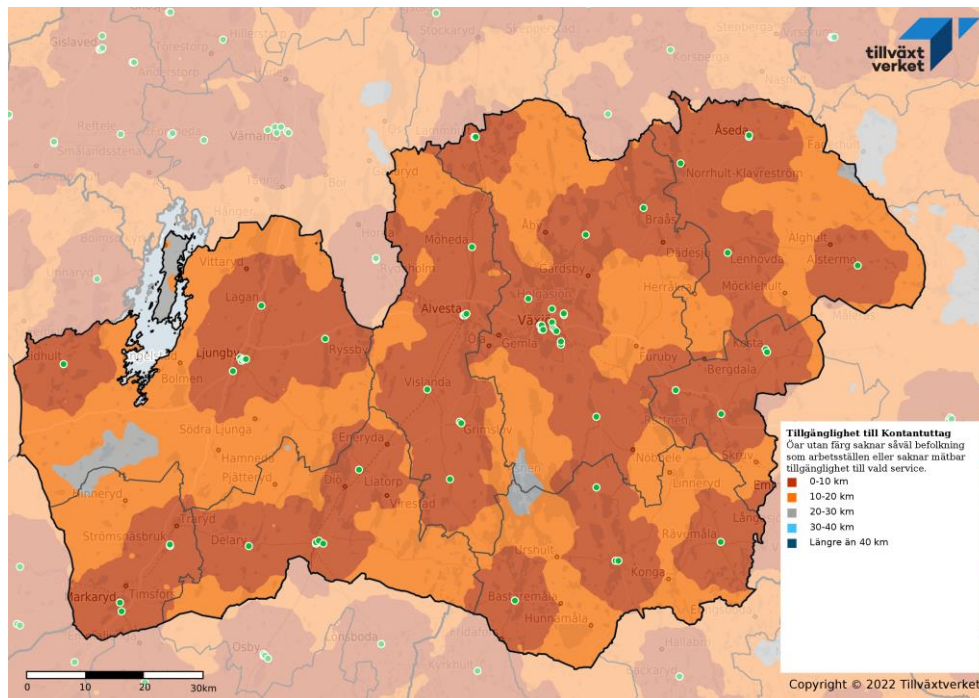
Figur 16. Tillgänglighet till posttjänster som en heatmap. De ljusgula punkterna indikerar var servicepunkten är belägen och färgen på omlandet avståndet till närmaste servicepunkt.

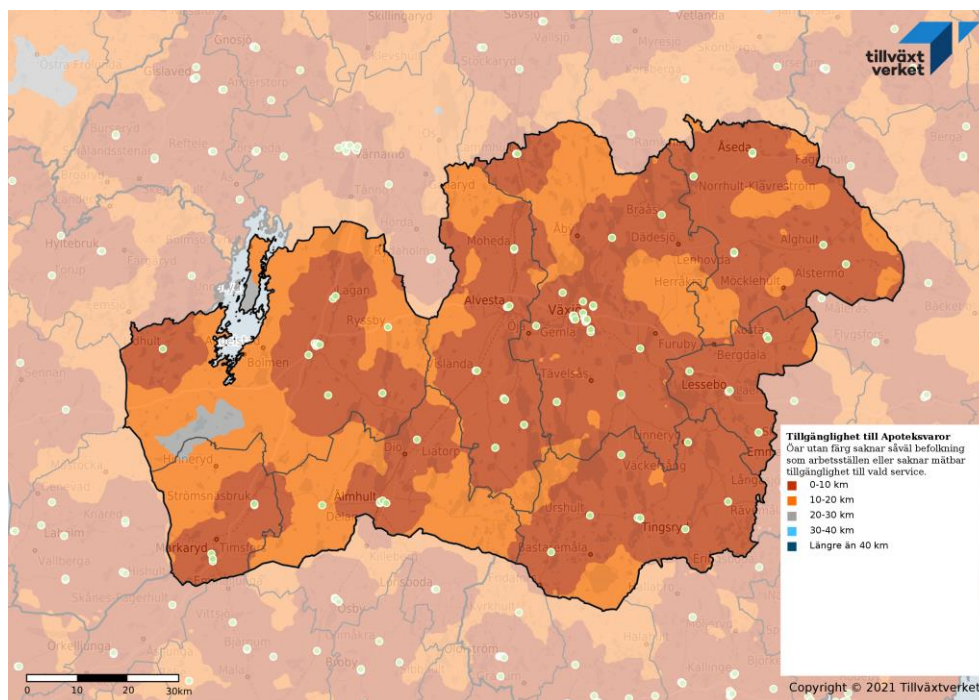
Figur 17. Tillgänglighet till dagskasseinsättning som en heatmap. De blåa punkterna indikerar var servicepunkten är belägen och färgen på omlandet avståndet till närmaste servicepunkt.

Figur 18. Tillgänglighet till betalningsförmedling som en heatmap. De ljusröda punkterna indikerar var servicepunkten är belägen och färgen på omlandet avståndet till närmaste servicepunkt.

Figur 19. Tillgänglighet till kontantuttag som en heatmap. De mörkgröna punkterna indikerar var servicepunkten är belägen och färgen på omlandet avståndet till närmaste servicepunkt.

Figur 20. Tillgänglighet till apoteksvaror som en heatmap. De ljusgröna punkterna indikerar var servicepunkten är belägen och färgen på omlandet avståndet till närmaste servicepunkt.